

УДК 140.8(091)

Людмила Ракіянська
ORCID iD 0000-0003-3586-2754кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри методики музичного виховання, співу
та хорового диригування,
Криворізький державний педагогічний університет,
пр. Гагаріна, 54, 50086 Кривий Ріг, Україна,
ludmilanick777@gmail.com

ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ РАЦІОНАЛЬНОГО ТА ЧУТТЄВОГО В РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ

У статті висвітлено історичну генезу проблеми єдності раціонального та чуттєвого як сутнісних проявів людини у поглядах видатних західноєвропейських мислителів різних історичних епох: від середньовіччя до сучасності. Досліджено історичні витоки ідеї єдності раціонального та чуттєвого, її розвиток у філософських пошуках мислителів-богословів середньовічної філософії, філософів епохи Відродження, Нового часу, Просвітництва, представників німецької класичної філософії та сучасних напрямів світової філософії (ірраціоналізму, позитивізму, релігійно-філософської антропології). З'ясовано, що ідея єдності раціонального та чуттєвого є наскрізною на всіх етапах історії людства і на кожному з них вона набувала нового змісту, нової філософської інтерпретації залежно від суспільно-історичного устрою, релігійних, філософських, культурних традицій.

Ключові слова: епоха; історія; пізнання; раціоналізм; розум; серце; філософія; чуттєвість.

<https://doi.org/10.28925/1609-8595.2019.1.2329>

Вступ. Проблема єдності раціонального та чуттєвого, когнітивних та афективних процесів людської психіки має глибинні витоки, що сягають доісторичних часів, коли з первісним суспільством зароджувалась людська цивілізація, обрядово-ритуальна культура, що ґрунтувалась на міфічно-релігійному світосприйнятті первісних людей, через яку проявлявся синкретичний характер їхнього мислення як нероздільного, нерозчленованого поєднання раціонального, чуттєвого та вольового ставлення до навколишнього світу. З розвитком людської цивілізації поступово втрачалася синкретичність мислення первісної людини, виокремлювалися її сутнісні властивості: розум і чуттєвість (Черній, 2008).

Із зародженням філософії як теоретичного мислення, що ґрунтується на раціональному осягненні світу, міфічно-релігійне світосприйняття первісних людей поступається наївно-стихійному світогляду перших старогрецьких мислителів, представників натурфілософії. Як перша історична форма філософії, натурфілософія об'єднувала філософські знання і зародки наукових знань, приділяючи особливу увагу логічній доказовості, аргументації, філософському обґрунтуванню наукових ідей. В наслідок такого взаємного впливу двох галузей знання поступово в філософських поглядах античних мислителів формувалася тенденція звеличування сили розуму (Божественного та людського), віри в його всемогутність і пріоритетність у пізнанні світу. Про це свідчать: модель мислення, запропонована

першим мислителем давньогрецької філософії і математиком Фалесом, в якій філософські і математичні знання об'єднувались логічним зв'язком; поняття «Логос», яке уперше ввів Геракліт у значенні розуму, всезагального закону буття і Всесвіту; вчення Ксенофана про мудрість, в якій втілений Бог, що править світом силою своєї думки, утворюючи його цілісність і єдність; концепція розуму (нус) Анаксагора та ін. (Губерський, Надольний, Андрущенко, 2006; Кремень, Ільїн, 2005; Спиркин, 2006). Варто відмітити, що в цей же період зароджується теорія почуттів як складова античної естетичної думки, представлені поглядами представників піфагорійської школи Алкмеоном, Емпедоклом, Теофрастом, які в чуттєвості вбачали первинність естетичного осягнення дійсності (Левчук, Кучерюк, Панченко, 1997).

Провідною залишається тенденція звеличування і абсолютизації розуму і у поглядах представників класичного періоду давньогрецької філософії Сократа і Платона. Сократ першим приділив особливу увагу утворенню понять, які, як стверджував філософ, повинні регулюватися між собою логікою. У методі анамнезу, запропонованого Платоном, провідне місце посідає мистецтво логічного мислення. Закони мислення і логіки проголошені всезагальними законами буття і Аристотелем. Історія розвитку філософської думки цього періоду засвідчує поступову «раціоналізацію» знань про світ (Радугин, 2000).

Наукою не встановлена періодизація історичного розвитку ідеї єдності раціонального та чуттєвого, проте можемо констатувати, що, з'явившись у

зародку у формі міфічно-релігійних, синкретичних уявлень первісних людей у доісторичний період, вона набула в результаті філософських пошуків видатних мислителів стародавніх часів глибокого теоретичного осмислення, чим було покладено початок західноєвропейської філософської традиції звеличчування, верховенства сили розуму над почуттями як пізнавальними людськими здібностями.

Застосування історико-філософського аналізу як методу наукового пізнання для розуміння сутності проблеми єдності раціонального та чуттєвого передбачає розгляд об'єктивного процесу її розвитку в хронологічній послідовності та конкретності (Губерський та ін., 2006, с. 207) на різних етапах історії людства, на що і спрямоване наше дослідження.

Мета статті – проаналізувати філософські погляди видатних західноєвропейських мислителів на проблему єдності раціонального та чуттєвого як пізнавальних здібностей людини у період від середньовіччя до сучасності.

Історична генеза проблеми єдності раціонального та чуттєвого як сутнісних проявів людини у поглядах західноєвропейських мислителів різних історичних епох: від середньовіччя до сучасності. Панівним світоглядом доби Середньовіччя є теоцентризм, згідно з яким центром Всесвіту і абсолютним началом, що зумовлює собою буття і сенс існування всього живого є Бог (Черній, 2008, с. 397), надприродний світ, який невіддільний від пізнання ні розумом, ні чуттям. Головним способом його осягнення виступає віра. Під впливом релігійно-теологічних настанов розвивалась і філософська думка, яка розглядалась як «служниця теології», покликання якої – «раціонально обґрунтовувати віру, сприяти зміцненню теології» (Кремень, Ільїн, 2005).

Перший період розвитку середньовічної філософії (II–VII ст.) – період патристики (від лат. *pater* – отець), представлений релігійно-філософськими вченнями богословів (отців церкви) Квінта Тертуліана (160–220), Августина Блаженного (354–430) та ін. Провідний принцип філософії цього періоду полягав у визнанні примату віри над розумом, про що Квінт Тертуліан висловився так: «Вірую, бо це абсурдно» (Цит. за: Причепій, Черній, Чекаль, 2005, с. 76). З розпадом Римської імперії науковці пов'язують новий цикл людської цивілізації, в якій лише через віру і утвердження нових цінностей мислилося відновлення життя. Основоположник християнської антропології Августин у своїх поглядах на співвідношення віри і розуму також надавав перевагу вірі: «Розум може помилятися, у той час як віра завжди вказує людині шлях до істини (Бога)» (Цит. за: Губерський та ін., 2006, с. 40). Інший представник середньовіччя Фома Аквінський (1225–1274), розмежовуючи релігію та філософію, віру та знання, доводив можливість їх гармонійного співіснування, що і склало основний принцип його філософії – гармонія віри і розуму (Губерський та ін., 2006, с. 40). Візантійський богослов і філософ Григорій Палама (1296–1359)

отожднює людський розум і серце, знаходить між ними аналогію: «Розум виробляє, сія сила, звана в Писанні ще й серцем» (Мистическое богословие, 1991, с. 31). Богослов виділяє стан «розумного почуття», гармонізації сердечного і розумового життя людини у її спрямованості до Бога. «Ми точно знаємо, – писав богослов, – що наша розумова здатність міститься у серці як в органі і з'єднання з Богом відбувається в містичному просторі серця» (Мистическое богословие, 1991, с. 40).

Гносеологія філософії епохи Відродження (XIV–XVII ст.) спрямовувалась проти релігійного догматизму, офіційної церкви. Піддавались перегляду середньовічні погляди на навколишній світ і можливості його пізнання. Стверджувалась думка про об'єктивність Всесвіту і можливість його пізнання таким, яким він є. При цьому наголошувалось на першочерговому значенні чуттєвого сприйняття, яке відбувається в результаті впливу зовнішніх чинників на органи чуття. Зокрема, М. Кузанський (1401–1464) виділяв чотири рівні пізнання: чуттєвість, розсудок, розум та інтуїцію. Таке розуміння процесу пізнання підтримував і Дж. Бруно (1548–1600), виокремлюючи у ньому в якості першого пізнавального кроку відчуття, які підкріплювались всіма наступними ступенями пізнавального процесу: розсудком, розумом і духом. Підкреслюючи важливість чуттєвого досвіду у пізнанні, філософи епохи Відродження надавали перевагу розуму, мисленню, логіці, без яких не можна досягти об'єктивного знання (Губерський та ін., 2006, с. 45).

Філософія Нового часу (XVI–XVIII ст.) концентрувалася не взагалі на пізнанні, що було властиве попередній філософії, а на науковому пізнанні. Це обумовило появу двох протилежних напрямів філософського знання, емпіризму та раціоналізму, представники яких намагались довести перевагу і вирішальну роль чуттєвого досвіду, або розуму у досягненні змісту наукового пізнання. Засновник раціоналістичного напрямку французький філософ Р. Декарт (1596–1650), будучи одночасно і відомим вченим-математиком і фізиком, у пошуках методу наукового пізнання, як головного завдання філософії, вибудував свою філософську систему на принципах раціоналістичної дедукції. Розум, озброєний дедуктивним методом, здатний пізнати найглибші основи світу і не може мати, на думку Декарта, перешкод у послідовному сходженні до істини (Губерський та ін., 2006, с. 47). Обравши критерієм істинності знання, ясність і очевидність, Декарт доповнює раціоналістичну дедукцію методологією інтелектуальної інтуїції, вихідним положенням якої є теза «Я мислю» (Губерський та ін., 2006, с. 48). Проголошуючи всемогутність людського розуму у пізнавальному процесі, філософ заперечує роль чуттєвих даних, які, на його переконання, можуть бути спотвореними.

У своєму трактаті «Пристрасті душі» Декарт

виклав власні погляди щодо емоцій, які він розумів як особливий тип пристрастей, що тісно пов'язані з вищими психічними процесами, визначені ним як «душа». Декарт пише: «Користь пристрастей складається єдино в їх укріпленні і підтримці в душі думок, які для неї вигідно підтримувати і без яких ці думки можуть бути стергтими душею... Шкода ж полягає в тому, що вони підтримують ці думки більш ніж потрібно або ж зберігають інші, на які краще не затримуватись» (Цит. за: Андреева, 2011, с. 16). У питанні взаємозв'язку емоцій і розуму Декарт є послідовником Аристотеля, наголошуючи на регулятивній функції розуму відносно емоцій.

Ідеї раціоналістичного напрямку філософії продовжує розвивати нідерландський філософ Б. Спіноза (1632–1677), який визнає вроджену здібність людини до пізнання за умови звільнення її від афектів. Афекти, на переконання філософа, є головною причиною «рабської несвободи» наших думок (Цит. за: Андреева, 2011, с. 16).

На позиціях раціоналістичної філософії стояв і французький філософ Б. Паскаль (1623–1662). Він підтримував значення дедуктивного методу у досягненні наукової істини. Проте, на його думку, дедуктивне, логіко-математичне міркування має спиратися на принципово інші вихідні твердження, які сприймаються не розумом, а серцем (Губерський та ін., 2006, с. 50). Саме серце, на думку Паскаля, є органом інтуїції, завдяки якій людина здатна передусім безпомилково відчувати знання, які доступні не розуму, а вірі, і вже потім виводити з них судження. Не поділяючи поглядів щодо всемогутності людського розуму, філософ стверджував: «Ми пізнаємо істину не лише розумом, але й серцем» (Ярошовець, 2006, с. 366). Паскаль не протиставляє серце розуму, воно виступає своєрідним «інструментом» віри, що наділений власною логікою, відмінною від логіки мислення. «Логіка серця» у концепції Паскаля займає особливе місце як «найвища, вкорінена у надприродному, емоційно цілісна пізнавальна інстанція особливого гатунку, що перебуває над чуттєвістю і розумом і безмежно їх переважає» (Цит. за: Черній, 2008, с. 49).

«Логіка серця» Паскаля знаходить своє продовження і в його філософській антропології, за якою людина є цілісною істотою із дуже суперечливою природою. Постійна боротьба між власним розумом і власними пристрастями становить головне протиріччя, яке людина постійно відчуває і переживає, «воює сама із собою, оскільки мириться з розумом тільки тоді, коли бореться з пристрастями, і навпаки» (Цит. за: Черній, 2008, с. 48). Людина приречена, вважає філософ, на страждання, тому що не в змозі досягнути власну природу розумом. Єдиний шлях у вирішенні проблем власного існування – це шлях до Бога, якого здатне досягнути лише людське серце, але не розум. Паскаль наголошує: «Щоб правильно мислити, треба правильно жити, тобто діяти відповідно до християнської моралі, джерелом

якої є не розум, а серце людини» (Цит. за: Губерський та ін., 2006, с. 51).

У дусі своїх попередників стверджував ідеї раціоналізму і німецький філософ Г. Лейбніц (1646–1716). «Істини розуму», підкреслює він, передують чуттєвому досвіду (Причепій та ін., 2005, с. 109).

Сенсуалізм, як напрям у філософії, який визнавав єдиним джерелом знань відчуття, розвивався переважно представниками англійської філософії. Так, Дж. Локк (1632–1704) головне завдання своєї філософії вбачав у дослідженні пізнавальних можливостей людського розуму. У розробленій ним сенсуалістичній теорії пізнання, він доводить, що всі знання людина отримує внаслідок дії на її органи чуття речей зовнішнього світу (Губерський та ін., 2006, с. 48). Душа людини від народження є «чистою дошкою», на якій лише набутий чуттєвий досвід, отримані людиною відчуття залишають свій слід і виступають джерелом усіх знань. Д. Юм (1711–1776) також обмежує здатність людини до пізнання, доводячи роль чуття як єдиного джерела наукової істини. Найбільш гуманним людським почуттям філософ вважав співчуття, оскільки саме воно «утримує надмірний егоцентричний інтерес до себе. Тим самим Д. Юм припускає вплив емоцій на когнітивні процеси» (Андреева, 2011, с. 16).

Епоху Просвітництва продовжує стверджуватися сила людського розуму, який тлумачиться як вищий ідеал епохи, знаряддя для перетворення людського життя (Причепій та ін., 2005, с. 111). Ця ідея є центральною у працях Г. Лессінга, Вольтера, П. Гольбаха. Проте вона підтримувалася не всіма. У концепції французького мислителя Жан-Жака Руссо (1712–1778) знайшла своє продовження «ідея серця». Стверджуючи природну обумовленість людських здібностей, Ж.-Ж. Руссо надає перевагу почуттям у порівнянні з розумом. Він наголошує, що «міркування не звеличує душу, а лише втомлює. Людину звеличує моральна гідність, яка походить не від розуму, а від серця» (Цит. за: Губерський та ін., 2006, с. 57). У протиріччі між природою і цивілізацією філософ вбачає основну причину в тому, що люди не прислухаються до голосу власного серця, голосу совісті, що і є мовою самої природи. Ж.-Ж. Руссо одним і перших указав на суперечливі тенденції цивілізації, технічного прогресу, які, на його думку, руйнують природну цілісність і гармонійність людини, засновану на її почуттях. Розв'язання існуючих суперечностей філософ вбачав у просвітництві та вихованні.

Варто відзначити, що в епоху Просвітництва в теорії пізнання спостерігається і тенденція поєднання переваг раціоналізму і емпіризму, віри в пізнавальні можливості як людського розуму, так і людського чуттєвого досвіду, їх органічної єдності. Це передусім праці філософів Д. Дідро, Ж. Ламетрі. Французький мислитель Ж. Ламетрі (1709–1751) у вирішенні суперечностей між протилежними методологіями наукового пізнання, стверджує, що основою

пізнавального процесу є чуттєве сприймання, дані якого осмислюються і узагальнюються розумом. На переконання філософа «розум є надійним керівником у пошуках істини, коли спирається на дані чуттєвого досвіду та перевіряється ним» (Цит. за: Губерський та ін., 2006, с. 58).

XV–XVII століття позначилися в історії людства як період наукової революції, наукових відкриттів. Вся попередня історія розвитку філософської думки, теоретичний доробок прогресивних мислителів протягом тисячоліть став науковою базою, що дозволила виокремити власне психологічні проблеми людського буття. Психологія, яка була невіддільна від філософії, відокремилась у самостійну галузь наукових знань, предметом якої стала психіка (від грец. *psychikos* – душевний). «Звичайно, – пише відомий психолог сучасності Б. Ломов, – душі, як деякої самостійної субстанції, немає. Але психічні явища – це незаперечна реальність, причому така, яка проявляється у житті людини потужним чином» (Ломов, 1984, с. 22). У XIX ст. психологія перетворилась із науки про душу у науку про психіку (Скрипченко, Долинська, Огороднійчук, 2011, с. 39). У контексті проблем людської психіки уперше з'явилося поняття «свідомість» (Декарт), яка надіялась передусім пізнавальними властивостями.

У німецькій класичній філософії зберігається і набуває подальшого розвитку тенденція звеличування людського розуму, «інтелектуального мислення» (Кремень та ін., 2005). Засновник німецької класичної філософії І. Кант (1724–1804), перебуваючи під впливом «ідеї розуму» філософів-просвітників, вагоме місце приділяє осмисленню гносеології. Він долає розбіжність між поглядами представників емпіризму і раціоналізму, виробивши власний підхід до розв'язання проблеми людського пізнання. Переосмислюючи роль розуму, яка надавалась емпіриками і раціоналістами, він трактує його як творця, конструктора дійсності, який має теоретичне і практичне застосування. Джерело всезагальності знання, вважав філософ, необхідно шукати не в об'єкті, а в суб'єкті (Причепій та ін., 2005, с. 118). Філософ обґрунтував залежність між чуттєвим спогляданням, розсудком і розумом, як пізнавальними здібностями людини, які одночасно є сходишками у пізнавальній діяльності.

Вихідною тезою філософської концепції Г. В. Ф. Гегеля (1770–1831) є «абсолютна ідея» – поняття, яким філософ намагався охопити весь природний і духовний світ, розуміючи під ним сутність і першооснову всіх речей. Абсолютна ідея – це «розум, мислення, розумне мислення» (Радугин, 2000, с. 72). Мислення, за Гегелем, є об'єктивною сутністю, незалежною від людини, «першооснотою всього сущого», а з іншого боку – це суб'єктивна людська діяльність (Губерський та ін., 2006, с. 65). Мислитель стверджував, що людину робить людиною думка як така (Черній, 2008, с. 10). Філософію Гегеля вважають «кульмінацією раціоналізму» – течії, що розглядала

основою світу і людини розум (Божественний і людський) (Причепій та ін., 2005, с. 167).

Л. Фейєрбах (1804–1872) називав свою філософію антропологізмом (Причепій та ін., 2005, с. 135), суть якої полягала в тому, що він розглядає людину як родову істоту і наділяє її рисами, притаманними людському роду взагалі. До них він відносить: мислення (розум), волю і чуттєвість (серце) (Причепій та ін., 2005, с. 135), розуміючи органічний взаємозв'язок між ними (Губерський та ін., 2006, с. 70).

Варто відмітити, що проблемою єдності раціонального і чуттєвого переймалися і представники мистецької сфери. Так, німецький філософ і теоретик мистецтва О. Баумгартен (1714–1762) першим увів термін «естетика», поклавши початок самостійній специфічній сфері знання, яка виокремилась із загальної філософської теорії. Це було спричинено потребою виділення певних уявлень, знань, ідей, пов'язаних з емоційним, чуттєвим, ціннісним ставленням людини до дійсності, природи, суспільства, мистецтва (Левчук та ін., 1997, с. 18). О. Баумгартен поділяв гносеологію на дві форми пізнання – естетику і логіку. Перша пов'язана з «нижчим», тобто чуттєвим пізнанням, а друга – з вищим, тобто інтелектуальним. Логіка вивчає судження розуму і веде до пізнання істини. Естетика ж пов'язана із судженням смаку і пізнає прекрасне (с. 18).

Зауважимо, що світова філософська думка XIX–XX ст., представлена різноманітними напрямками, течіями, теоріями, не підтримувала провідної гносеологічної традиції класичної філософії – абсолютизації людського розуму, визнання його пріоритетності як єдиної сили, якій підвладне вирішення усіх проблем людства. Напроти, виникають протилежні філософські напрями, які заперечують раціоналістичну традицію. Одним із них є сучасний ірраціоналізм, корені якого сягають часів середньовічної філософії (Тертуліан, Августин). У XIX–XX ст. ірраціоналізм набуває особливої актуальності і поширення у зв'язку із розчаруванням і зневірою у всемогутності і всевладді розуму, наукового пізнання як сили, здатної попередити природні і соціальні катаклізми; сили, яка забезпечила науково-технічний прогрес і одночасно принесла людству руйнування і страждання. Засновники сучасного ірраціоналістичного напрямку німецький філософ А. Шопенгауер (1788–1860) та датський філософ С. К'єркегор (1813–1855), висловлюючи незгоду з класичним раціоналізмом, протиставили йому інший спосіб досягнення дійсності, відповідно до якого провідна роль у пізнанні, поведінці людини, світосприйнятті, історичному процесі належить не силі розуму, раціональному началу, а ірраціональному як духовній субстанції, що об'єднує віру, почуття, волю та інтуїцію людини. Піддаючи критиці раціональне, теоретичне мислення за його абстрактність і віддаленість від людини, К'єркегор висунув ідею «екзистенціального мислення»,

пов'язуючи його із внутрішнім духовним життям людини, її думками і переживаннями. Саме таке мислення, на думку філософа, є конкретним і таким, що має сенс (Спиркин, 2006, с. 161).

Проти раціоналістичної традиції була спрямована і концепція представника позитивістського напрямку світової філософії французького філософа О. Конта (1798–1857), який стверджував, що філософія як наука не має власного об'єкта пізнання, вона узагальнює результати конкретних наук, а тому пізнання, з точки зору позитивізму, має бути звільнене від будь-якої філософської інтерпретації (Губерський та ін., 2006, с. 167). На цих позиціях філософом була створена концепція гармонізації людського буття, побудована на даних конкретних наук: анатомії, фізіології, психіки людини. Сутність концепції виражена в таких положеннях. На основі сконструйованої автором анатомії мозку людини, він приходить до висновку: а) людський мозок складається із інтелектуальних органів, органів альтруїстичних бажань та егоїстичних органів. Найбільш сприятливо розташовані між собою інтелектуальні органи та органи альтруїстичних бажань, останні – для збудження й керування розумом; б) органи альтруїстичних бажань (почуття) перевищують кількістю, об'ємом і міцністю інтелектуальні органи, а відтак – їм належить провідна роль відносно інтелекту; в) гармонізація людського буття забезпечується взаємодією думок, почуттів та дій; г) чуттєво-емоційна функція людської свідомості не суперечить розумовій функції та діяльній, проте вона виконує роль синтезуючого начала. Наголошуючи на провідній ролі почуттів, О. Конт підкреслює, що розумна людина повинна не тільки керуватися в своєму житті, діяльності почуттями, а й «не віддаючи себе цілком під владу уяви», збуджувати й регулювати розум та уяву (Новиков, 1976, с. 17). Отже, гармонія людського буття, за О. Контом, це внутрішній стан людини, при якому уява підкорюється розуму, а він, у свою чергу, почуттям. О. Конт вважає, що гармонія, порушена у житті, здатна відновитися у мистецтві, яке, на його думку, завдяки емоційно-чуттєвій сутності є природним виразником гармонізації людського буття, його регулятором.

Одна із сучасних філософських течій, релігійно-філософський антропологізм, на протигагу раціо-

налістичним теоріям звертається до внутрішньої, душевно-духовної сфери людини, її емоцій, настроїв, поривань. Представником цієї течії є німецький філософ М. Шелер (1874–1928), погляди якого склалися під впливом вчення Б. Паскаля. Розмірковуючи над місцем людини у світі, М. Шелер продовжує розвивати лінію «логіки серця», започатковану Б. Паскалем, протиставляючи її «логіці інтелекту», абсолютизуючи емоційно-духовний світ людини і применшуючи значення в її житті раціонального (Спиркин, 2006, с. 178–179).

На початку ХХ ст. з'явилась одна із найвідоміших ідейних течій – психоаналіз, засновником якого був австрійський вчений З. Фрейд (1856–1939). Предмет психоаналізу полягав у дослідженні несвідомого, його осмисленні та поясненні. Вчений наголошував, що ця проблема, часто пов'язана з патологічними процесами душевного стану людини, потребує належного наукового дослідження. Проте культ розуму і свідомості в класичній філософії і психології, наголошував вчений, залишив поза увагою вирішення цієї проблеми. У теорії психоаналізу вчений помітне місце надає питанню емоційних станів особистості та контролю над ними (Фрейд, 1930).

Висновки. Дослідження історичної генези ідеї єдності раціонального та чуттєвого як пізнавальних здібностей людини дозволило констатувати складний і суперечливий характер багатомістової історії її розвитку в західноєвропейській культурній традиції, що засвідчує її наскрізний, безперервний, історично обумовлений характер. Сферами усвідомлення ідеї єдності раціонального та чуттєвого були релігія, філософія, наука, мистецтво. У поглядах, теоріях, концепціях видатних західноєвропейських мислителів різних історичних епох вона набула значення проблеми, філософське осмислення і інтерпретація якої обумовлені конкретно-історичними умовами, релігійними, філософськими, культурними традиціями, філософсько-світоглядною позицією мислителя. Це визначало розуміння ролі людських почуттів і людського розуму в пізнанні світу, характеру їх взаємозв'язку, надання їм паритетних чи пріоритетних ознак. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні розвитку ідеї єдності раціонального та чуттєвого в історії української культурної традиції.

Література

- Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополюцк: ПГУ, 2011. 388 с.
- Губерський Л. В., Надольний І. Ф., Андрущенко В. П. Філософія. Київ: Вікар, 2006. 455 с.
- Історія філософії: словник / за ред. В. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
- Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. Київ: Книга, 2005. 528 с.
- Левчук Л. Т., Кучерюк Д. Ю., Панченко В. І. Естетика: підручник. Київ: Вища школа, 1997. 399 с.
- Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва: Наука, 1984. 444 с.
- Мистическое богословие. Киев: Путь к истине, 1991. 399 с.
- Новиков А. В. От позитивизма к интуитивизму. Критические очерки буржуазной эстетики. Москва: Искусство, 1976. 256 с.

- Причепий Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія. Київ : Академія, 2005. 592 с.
 Радугин А. А. Философия: курс лекций. Москва: Центр, 2000. 272 с.
 Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Київ: Каравела, 2011. 464 с.
 Спиркин А. Г. Философия. Москва: Гардарики, 2006. 736 с.
 Фрейд З. Недовольство культурой. Москва, 1930. 127 с.
 Черній А. М. Релігієзнавство. Київ: Академвидав, 2008. 400 с.

References

- Andreyeva, I. N. (2011). *Emotsionalnyi intellekt kak fenomen sovremennoi psikhologii [Emotional Intelligence as a Phenomenon of the Modern Psychology]*. Novopolotsk, Belarus: Polotsk State University (rus).
 Huberskyi, L. V., Nadolnyi, I. F., Andruschenko, V. P. (2006). *Filosofiya [Philosophy]*. Kyiv, Ukraine: Vikar (ukr).
 Yaroshevets, V. (Ed.) (2005). *Istoriya filosofii. Slovnyk [The History of Philosophy: a Dictionary]*. Kyiv, Ukraine: Znannya Ukrainy (ukr).
 Kremen, V. G., Piyin, V. V. (2005). *Filosofiya: mysliteli, idei, kontseptsii [Philosophy: Thinkers, Ideas, Concepts]*. Kyiv, Ukraine: Knyga (ukr).
 Levchuk, L. T., Kucheryuk, D. Y., Panchenko, V. I. (1997). *Estetyka [Aesthetics]*. Kyiv, Ukraine: Vyscha Shkola (ukr).
 Lomov, B. F. (1984). *Metodologicheskiye i teoreticheskiye problemy psikhologii [Methodological and Theoretical Problems of Psychology]*. Moscow, Russia: Nauka (rus).
Misticheskoe bogoslovie [Mystical Theology] (1991). Kyiv, Ukraine: Put k Istine (ukr).
 Novikov, A. V. (1976). *Ot pozitivizma k intuitivizmu. Kriticheskiye ocherki burzhuaznoi Estetiki [From Positivism to Intuitivism. Critical Essays on the Bourgeois Aesthetics]*. Moscow, Russia: Iskusstvo (rus).
 Prychepiy, Y. M., Cherniy, A. M., Chekal, L. A. (2005). *Filosofiya [Philosophy]*. Kyiv, Ukraine: Akademiya (ukr).
 Radugin, A. A. (2000). *Filosofiya: kurs lektsiy [Philosophy: a Course of Lectures]*. Moscow, Russia (rus).
 Skrypchenko, O. V., Dolynska, L. V., Ohorodniychuk, Z. V. (2011). *Zahalna psikhologiya [General Psychology]*. Kyiv, Ukraine (ukr).
 Spirkin, A. G. (2006). *Filosofiya [Philosophy]*. Moscow, Russia: Gardariki Publishing House (rus).
 Freud, S. (1930). *Nedovolstvo kulturoi [Civilization and Its Discontents]*. Moscow, Russia (rus).
 Cherniy, A. M. (2008). *Relygiyeznavstvo [Religious studies]*. Kyiv, Ukraine: Akademvydav (ukr).

ПРОБЛЕМА ЕДИНСТВА РАЦИОНАЛЬНОГО И ЧУВСТВЕННОГО В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ

Ракитянская Людмила, кандидат педагогических наук, доцент,
 доцент кафедры методики музыкального воспитания, пения и хорового дирижирования,
 Криворожский государственный педагогический университет,
 пр. Гагарина, 54, 50086 Кривой Рог, Украина, ludmilanick777@gmail.com

В статье раскрыт исторический генезис проблемы единства рационального и чувственного как сущностных сил человека во взглядах выдающихся западноевропейских мыслителей разных исторических эпох: от средневековья до современности. Исследованы исторические истоки идеи единства рационального и чувственного, ее развитие в философских поисках мыслителей-богословов средневековой философии, философов эпохи Возрождения, Нового времени, Просвещения, представителей немецкой классической философии и современных направлений мировой философии (иррационализма, позитивизма, религиозно-философского антропологизма). Выяснено, что идея единства рационального и чувственного является сквозной на всех этапах истории человечества и на каждом из них она приобретала новое содержание, новую философскую интерпретацию в зависимости от общественно-исторического уклада, религиозных, философских, культурных традиций.

Ключевые слова: история; познание; разум; рационализм; сердце; философия; чувственность; эпоха.

PROBLEM OF UNITY OF RATIONAL AND SENSUAL IN DEVELOPMENT OF COGNITIVE ABILITIES

Rakityanska Lyudmyla, PhD (Pedagogy), Associate Professor,
 Associate Professor of the Methodology of Musical Education,
 Singing and Choral Conducting Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University,
 54 Gagarin Ave, 50086 Kryvyi Rih, Ukraine, ludmilanick777@gmail.com

The problem of the unity of the rational and the sensorial, of the cognitive and affective processes in the human psyche has deep roots in prehistoric times, when the civilization originated in the form of the primitive society. That period

is considered to be the basis, on which the historically original form of cognizance of the world was formed, i. e. the mythological and pagan worldview of the primitive people. In various forms of collective creativity, the syncretism of their thinking manifested itself that, in turn, testified to the undivided nature of their attitude to the surrounding world in its unity of intellectual, sensorial and volitional manifestations. With the advent of the naively spontaneous philosophical outlook characteristic of the philosophy of nature, the notion of «logos» appeared in the sense of the general law of being, the very foundation of the Universe and the human existence. Ancient Greek thinkers began the centuries-old Occidental tradition of exalting the reason over sensations. In medieval times, philosophical thinking depended on religion and, therefore, in the initial period of its development, the so-called patristic, the leading principle was the recognition of the primacy of faith over reason. At the same time, opposing views were also expressed about the identity of the above notions and their harmonious coexistence. During the era of the Renaissance, the role of the reason and logic was also exalted in contrast to the sensoria. The philosophy of the modern era led to the emergence of the two opposing schools of philosophical knowledge, i. e. empiricism and rationalism, whose representatives, respectively, showed the primacy of either sensory experience or reason in the process of cognition. In that period, the «logic of the heart» emerged that purported to be above both the sensoria and the reason. The heart was seen as a kind of an instrument of the faith endowed with the logic of its own. That period's sensualist school of philosophy recognized sensations, sensual experience as the only source of knowledge. During the Enlightenment, the power of the human mind was asserting itself as the supreme ideal of the era, although some philosophical views did continue to espouse the «idea of the heart». In the self-same period, a tendency was observed to combine the advantages of rationalism and empiricism, the belief in the cognitive abilities of both the human mind and the human sensorial experience. In the German classical philosophy, with its dominant tendency towards the absolutization of the reason, there was also a parallel development of the tendencies towards the recognition of the priority of human sensations and the harmonization of the reason and sensoria. The whole set of epistemological problems of the modern philosophy is characterized by pluralism, the desire to synthesize the most fruitful ideas, theories, concepts, also including the idea of combining the opposite sides of the cognitive process, i. e. the rational and the sensorial.

Key words: cognition; era; heart; history; philosophy; rationalism; reason; sensoria.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2019

Прийнято до друку 25.04.2019